

LEHMAN BROTHERS ÁRNYÉKÁBAN - CÉLKERESZTBEN A KÖNYVVIZSGÁLÓK

Bevezetés

A XXI. század eddigi rövid történetének jellemző képei közé tartoznak a bankok előtt kigyózó sorokban álló emberek, valamint a Lehman Brothers alkalmazottait ábrázoló fényképek a kezükben levő papírdobozzal benne saját, személyes holmijukkal, amint elhagyják munkahelyüket, és a pánikoló brókerek látványa a tőzsdét ábrázoló fotókon. Mindez a globális pénzügyi válság következtében összeomló pénzügyi rendszer megingásával az egész világgazdaságot érintő hatásaként gazdasági katasztrófát sejtetett.

A Lehman Brothers csődjét követően a társaság cégtáblája lekerült a New York-i székházról és az irodákról a világ minden táján, emlékeinkbe idézve újra azt a mindenki által ismert tényt, hogy a gazdasági törvényszerűségek utat törnek maguknak és letörnek minden ellenállást.

2008. Szeptember 15. előtt egy másik katasztrófa is megrázta a világot. A Világ Kereskedelmi Központ toronyépületeinek ledőlése, a Pentagon elleni támadás félelmet keltve arra hívta fel figyelmet, hogy a polgárok személyes biztonságának garantálása sem biztosítható, megdöbbentő módon éreztetve mindenkivel, hogy a magánszférának az a szegmense sincs már biztonságban, amelyről eddig azt hittük, hogy sérthetetlen.

A válság és okai

A válság közvetlen kiváltó okainak feltárása, tanulmányozása a közgazdászokat, gazdaságtörténészeket, szociológusokat, gyakorlati szakembereket is arra készíti, hogy gondolkodjanak el az eseményekről, valamint az azt megelőző történésekről. Arra keressék a választ, hogyan történhetett meg, hogy olyan váratlanul tört rá az jólétben élő emberekre az, amire nem is gondoltak, hogy elveszítik vagyonukat, lakásukat, otthonukat, befektetett pénzüket.

A közvetlen kiváltó okok közül az észak-amerikai és nyugat-európai pénzügyi piacokon, elsősorban az ingatlanpiachoz kapcsolódóan elszaporodó spekulatív ügyletek, az olcsón elérhető hitelek, és ezekhez kapcsolódó értékpapírral összefüggő tranzakciók emelhetők ki. Az összeomláshoz vezető folyamat hosszabb ideje tartott már a válság kitörését megelőzően.

Elképesztő nagyságú hiteleket vettek fel a piaci szereplők, köztük spekulánsok, jóhiszemű emberek, vállalkozások, ingatlanügynökök, ingatlan kereskedők annak érdekében, hogy azokat ingatlanpiacon fektessék be, mert az ingatlanárak növekedése megállíthatatlannak látszott. Mindezt azért tették, hogy extra profitra tegyenek szert, mind a magánszférában, mind a vállalkozásokban.

A múlt század végén, és az ezredfordulón már mutatkoztak a kibontakozó krízis első jelei. Elkezdett szétesni az újratermelési folyamat. Ennek alapvető oka az volt, hogy az energia árak

globálisan emelkedtek, amelynek hatásaként felgyorsult az infláció, amellyel a keresetek nem tudtak lépést tartani. Megnőtt a szakadék a keresetek és a fizetendő törlesztő részletek nagysága között.

A hitelfelvevők szorult helyzetbe kerülve egyre nagyobb áldozatok árán, nehezebben tudtak törleszteni, ennek következtében esni kezdtek az ingatlan árak, ezzel párhuzamosan lezuhantak a kötvények árai is, amelyeket az ingatlanokhoz kapcsolódóan bocsátottak ki.

A pénzügyi rendszer gyenge, nem kellően átgondolt fellazított szabályozottsága csak súlyosbította a helyzetet, amelyhez az intézményi rendszer szabályozásával létrejött hiányosságok is hozzájárultak. Ez a múlt század utolsó 10 évében kialakított és alkalmazott irányítás hatására a pénzügyi rendszerben érvényesülő túlzott liberalizációnak is köszönhető volt.

Válságok előfordultak a kapitalizmus korábbi időszakában is. Hasonló depressziót éltünk át a 1970-es és 1980-as években is. Bár azokra jellemző volt, hogy lokálisnak voltak tekinthetők, még akkor is, ha egyes országokat elég súlyosan érintettek, mind gazdaságilag, mind társadalmilag. A gazdaságtörténelemszakt, gazdaságirányítással foglalkozókat, gyakorlati szakembereket izgatta a kérdés, hogyan is működik a mindent leromboló válság, hogyan hat a társadalomra, annak egyes szegmenseire és a polgárookra. A tudósok elméleteket gondolnak ki, a gyakorlati szakemberek pedig néha kritikával, néha elismeréssel illetik azokat. Az érintettek nem maradnak vélemény nélkül, mert saját napi életüket befolyásoló körülmények drasztikus változásaként élik meg a történeteket.

A társadalom irányításával foglalkozók is keresik az okokat, hogy miért nem vették észre időben a válság jeleit, próbálják megnevezni a felelősöket, azokat akiknek jelezni kellett volna a baj bekövetkezésének valószínűségét. A gazdasági szakemberek, kutatják a múltbeli jeleket, amelyeket regisztrálni kellett volna annak érdekében, hogy az összeomlás előre jelezhető, vagy elkerülhető lett volna.

A válság kitörését követően már minden világossá válik, és nyilvánvalóvá válnak azok a tényezők, amelyekre nem fordítottunk elég figyelmet, és nem tulajdonítottunk nekik jelentőséget.

A válság azért érte váratlanul a közgazdászokat, és a gazdasággal foglalkozókat, mert legtöbbjük nem tapasztalt, nem látott még akkora visszaesést, amely ekkora hatással lett volna az élet minden területén. Különösen igaz ez a gazdaságirányítás szintjein tevékenykedőkre.

Olyan világban szocializálódtak, amelyhez hozzátartozott, hogy a szabadpiaci folyamatok irányítják a gazdaságot javarészt, és ezt a magatartást erősítette még a világgazdasági folyamatok alakulása mellett a világpolitikában bekövetkezett átalakulás is. Ilyen volt a 90-es években a Kelet-Európát érintő rendszerváltás, a Szovjetunió és volt tagállamainak szétesése, vagy a kínai gazdaságban lezajló kapitalizációs folyamat.

Az említett átfogó nemzetközi változások mellett a társadalmat mélyen, és gyorsan átalakító, régi, megszokott polgárok közötti kapcsolatokat megváltoztató folyamatok is lezajlottak.

A modern technológiai, számítástechnikai forradalom hatásaként is felgyorsultak a gazdasági mozgások az egyes ágazatok nemzetgazdasági súlya megnőtt, amelynek eredményeként a pénzpiacokon új ”termékek” jelentek meg, terjedtek el, kerültek alkalmazásra széles körben. A nagy gazdasági összeomlás előtti két nagy válság – az 1980-as ingatlanválság és a 1990-es valutaválság – lassabban eszkalálódó volt, és nem volt olyan mélyreható sem, nyilván az előbbi okok miatt.

A banki tevékenység lényegesen átalakult, mert elterjedt a napi 24 órás kereskedés a tőkepiacokon, és a pénzintézetek óriás összegeket hiteleztek egymásnak, kormányoknak, magánszemélyeknek.

Mindezen okok miatt a kitört válság elkerülhetetlenül elérte a nagy pénzügyi központokat, valamint ezzel a korábbi látszólagos biztonságot adó pénzügyi finanszírozásra rendelkezésre álló források mennyisége radikálisan lecsökkent.

Gazdaságtörténeti magyarázat

A gazdaságtörténészek a válság kitörésétől kezdve kutatják, hogy mi a különbség és azonosság a 1929-33 –as ”Nagy gazdasági válság” és a 2008-as válság között.

A hasonlóságok és a különbözőségek felsorolása és elemzése ma már könyvtárak polcait tölti meg.

Mindegyik megismerése és feldolgozása emberfeletti vállalkozásnak tűnik. Nem is beszélve arról, hogy ilyen nagy társadalmi megrázkódtatások nem hagyják érintetlenül a művészvilágot sem. Jelentős filmek, regények, más művészeti alkotások is próbálnak hozzájárulni ahhoz, hogy megértsük a nagy összeomlás lényegét.

Mindezek mellett, mivel gazdasági kérdésekre vonatkozó magyarázat iránti igény kerül előtérbe, maradunk a gazdasági okok összefoglalásánál.

Különbségként kell említenünk, hogy a XXI. századi válság kitörésének időpontja pontosan meghatározható. Nevezetesen az a nap, amikor a LEHMAN BROTHERS csődöt jelentett, mert csődvédelmet kért 2008. szeptember 14-én. Ez egy ikonikus dátuma a XXI. század első évtizedének, mert hatása egész következő évtizedre, de még azt meghaladóan is meghatározóvá válik. Minden olyan gazdasági döntés, amely jelentős mértékben átformálta a válságot követően a nemzetgazdaságokat, innen eredeztethető.

A gazdaságtörténetben korábban lefolyt válságok és a ”Nagy Válság” között hasonlóságok kutatása intenzív munkára készítette a szakembereket. Természetesen a ”nagy gazdasági világ válság” és a 2008 válság között vannak olyan hasonlóságok, amelyek tudományosan igazolhatók.

1. Mindkét válság esetében a piacok egy-egy szegmensében bekövetkezett gazdasági feszültség került levezetésre. Az 1929-33 gazdasági válságnál a részvénypiacok adósságaival összefüggő piaci feszültség volt a legfőbb ok, míg a 2008 válságnál az ingatlan piac játszotta a legfőbb szerepet.
2. Az elbizakodottság jellemezte a piaci szereplők magatartását a válságot megelőzően mindkét esetben. Az általános válságok jellemzőjeként ezt nem lehet egy nemzetgazdasági

ágazathoz kötődően jellemzőnek tekinteni, mert a piaci szereplők általános magatartására volt jellemző.

3. A központi irányítás kisebb súlya korlátozta az állami beavatkozás lehetőségét és kiterjedését 1929-33-as válság utáni helyzet megoldását követően, amely azzal is párosult, hogy a nemzetközi tőkeáramlás sokkal kisebb volt, mint a XXI. Századi válságnál.
4. Az első nagy gazdasági válságot követően az aranyalapú pénzrendszer működése mellett működött az aranyalapútól elszakított pénzrendszer is, amely megkönnyítette a válság kezelését. A német és francia válságból való kilábalás nehezebb volt, mert nemzeti valutájukat a válság után is az aranyalaphoz kötötték.
5. Az 1929-33-as gazdasági válságot követően kialakult körülményeket súlyosbították az első világháborút követő rendezéshez kapcsolódó nemzeti sérelmek, amelyeket még mélyítettek a jóvátételi kötelezettség gazdasági terhei és a területi rendezés során elvesztett területek revíziójával kapcsolatos remények valóra váltásával kapcsolatos várakozások.

Elmélettörténeti emlék a válságok okairól

Természetesen a válságok időszaka és az azt követő események leginkább a gazdasági szereplőket befolyásolják, de természetesen a társadalom tagjai nem függetleníthetik magukat azoknak a hatásoknak a következményei alól, amelyek jellemzik ezt a korszakot. Megnő a munkanélküliség, a vállalkozások teljesítménye visszaesik, a társadalmi újratermelés csökken és válság előtti szint alatti a reál szféra kibocsátás. E folyamat nem volt ismeretlen a 19. században sem.

A 200 éve született Karl Marx is példaként említi A Tőke című munkájában (7.) az 1840 és 1850 évek válságait. Az alább idézett részt megelőzően arról ír, hogy a termelés reálfolyamatát a gazdaságban váltók, illetve annak leszámítolása után hitelek finanszírozzák. E folyamat vizsgálata során a nyújtott váltó leszámítolása után kapott pénz (hitel) visszakerül a termelés körforgásában, amely a bővített újratermelési ciklus finanszírozójává válik. E folyamat során válik a hitel újra a termelő tőke bővítőmennyévé.

A válság kitörésének vizsgálatakor arra következtésre jut:

” Ameddig az újratermelés folyamatos és ezáltal a visszaáramlás biztosítva van, ez a hitel fennáll és bővülőben van, bővülése pedig magának az újratermelési folyamatnak a bővülésén alapul. Mihelyt a visszaáramlások elhúzódása, piacok túltelítettsége, árak süllyedése, miatt fennakadás következik be, felesleg mutatkozik ipari tőkében, de olyan formában, amelyben az ipari tőke nem képes elvégezni funkcióit.

Tömegében van állótőke, de az újratermelés fennakadása következtében nem foglalkoztatják. A hitel zsugorodik 1. mert ez a tőke nem-foglalkoztatott, azaz fennakadt az újratermelésének egyik fázisában, mivel nem végezheti el átalakulását; 2. mert az újratermelési folyamat folytonosságába vetett bizalom megrendült; 3. mert a kereslet e kereskedelmi hitel iránt csökken.”(7.461)

Végső soron ez volt a 2008-as válság kitörésének végső oka is.

Fejtegetését folytatva , írja :

”...Azonban részint az egyszerű váltónyargalás , részint a pusztán váltógyártást célzó áruüzletek következtében az egész folyamat annyira bonyolulttá válik , hogy az igen szolid üzletnek és zavartalan visszaáramoltatásoknak a látszata nyugodtan tovább létezhet még, amikor a visszaáramoltatásokat valójában már régen csak részint a becsapott pénzkölcsönzők, részint a becsapott termelők rovására eszközlik. Ezért az üzlet mindig éppen közvetlenül az összeomlás előtt látszik szinte kicsattanóan egészségesnek.” (7.462)

Ez a közgazdasági magyarázata a válság előtti pillanatban tapasztalható ”minden rendben, semmi vész” társadalmi érzésének.

A 2008-as válság néhány sajátossága

A XXI. századi gazdasági válság kitörésének okait számbavéve arra kell jutnunk, hogy az egyik meghatározó tényező, hogy globalizált világban élünk, amely egészen más dimenziókat mutat, mint a korábbi korok jellemzői.

Recesszióval járó folyamatok a világgazdaságban mindig fellelhetők, de ezek mégsem fordulnak át minden esetben világválsággá. Ennek okait kutatva, arra a következtetésre juthatunk, hogy kell lennie valamilyen más körülménynek, amely elvezethet a globális összeomlás szélére.

Biztosan szerepet játszik ebben a vállalkozások földrészekben átnyúló tevékenysége, működése, a nemzetközi kapcsolatok szorosabbá válása, a piaci viszonyok olyan transznacionálissá válása, amely korábban nem volt tapasztalható. Párosul ez a vállalati érdekek olyan összefonódásával is, amelyek nem ismerhetők fel azonnal, csak később, hosszabb idő múlva válnak ismertté.

A transznacionális szervezeti struktúrák, magukkal hozzák az ennek megfelelő szervezeti működést, amely megteremti a maga szervezeti kultúráját, kapcsolatok olyan belső rendszerének kiépülését, amelynek az egymásra épülése veszélyeket hordozhat, növelheti a szervezeten belüli, és kívüli függőséget.

E mellett az ilyen szervezetek közötti kapcsolatok bonyolult hálózata is kiépül, amely egymáshoz köti a látszólagos különálló, nemzetközi vállalatokat. Függő viszonyt hoznak létre e kapcsolatok, amelyeknek hatásaként e viszonyok a gazdasági környezet alakító befolyásuk miatt a valóságosan független vállalkozások piaci magatartását is befolyásolják.

A piaci viszonyokhoz való alkalmazkodás kényszere, a függelmi viszonyok kialakulása, a döntések közvetlen és közvetett befolyásolása kihat a vállalkozások tevékenységére, teljesítő képességére, működésére, és ezen keresztül befolyással van az alkalmazkodó képességükre is.

Felgyorsult a kommunikáció, az információk, az eszközök fizikai mozgása, áramlása mind térben, mind időben. Kiépült szervezeti hálózatok működésére a hálózatelmélet törvényszerűségei jellemzőek, és meghatározóak.

A hálózatok folyamatosan növekedési kényszernek vannak kitéve, egyre nehezebb felismerni és felderíteni, hogy melyik a hálózat döntő (csomóponti) eleme, láncszeme. A sokrétűség, a szövevényes kapcsolati háló miatt van ez így.

Az előzőekben említett hálózati fejlődés jellemzői felfedezhetők a gazdaságban is. A világgazdaságban folyó pénzügyek befolyásolásával gyors változások érhetőek el a korszerű, modern számítástechnológia alkalmazásával. A reál gazdasági folyamatok befolyásolása, a nemzetgazdaság egyes ágazataira való hatásgyakorlás, iparágakra gyakorolt hatások eredményeként bekövetkező változások jellegükénél fogva a pénzügyekre gyakorolt hatáznál lényegesen lassabb, és a változás az előbb említett területeken hosszabb időt vesz igénybe.

A hálózati működést és a globalizált körülményeket figyelembe véve a szervezetek által megszerzett, birtokolt befolyás a gazdasági szervezetek között mély és széles körben, egymással látszólag semmilyen kapcsolatban sem levő területekre is hatást gyakorolhat.

Az előzőeken túlmenően fontos szempont, hogy az egyes szervezeteket személyek képviselik, és használják fel a szervezetek által rájuk ruházott jogosítványokat. A szervezetek közötti kommunikáció, az információ áramlás e személyek között zajlik a valóságban, ebből következően a szervezetek közötti hálózat, személyek közötti hálózat is. A kiépült szervezeti hálózat csomópontjai ugyanakkor személyek között kiépült csomópontok is.

A hálózati rendszerek feltárása rámutat ezeknek a csomópontoknak a jelentőségére, mert e csomópontok meghatározó jelentőséggel bírnak a hálózatban folyó eseményekkel kapcsolatosan. E csomópontok osztják el a hálózatot jellemző eseményeket a hálózat elemei között.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a 2001-es Amerika elleni tragikus támadást, akkor arra következtetésre jutottak a kutatás során, hogy a terrortámadást végrehajtók hálózatának felderítésével és elemzésével feltárható lett volna a csomópont, azaz egyetlen személy, akinek akár kiutasítása megakadályozhatta volna az esemény bekövetkezését. (3)

A pénzügyi világ is hálózatok rendszeréből épül fel. A 2008. válság előtt is léteztek azok a hálózatok, amelyek lefedték a világ pénzügyi rendszerét. Ebben a rendszerben a személyes, illetve a transznacionális kapcsolatok döntő befolyással bírnak dacára annak, hogy ezeket a kapcsolatokat akkor még nem ismerték fel, és nem is kutatták. A kutatás eredményeként feltárásra kerültek olyan összefüggések, amelyekről, ha akkor tudomással bírnak valószínűleg másként döntenek a döntéshozók.(1;2;)

A hálózati kapcsolatokban a döntési csomóponttól való lépéstávolság méri az egyes elem befolyását az adott csomópontra. Amelyik elem legalább 5 lépésnyire van a döntési csomóponttól az meghatározó befolyást képest gyakorolni arra a kis világra, amelynek részese.

A "Fortune Magazine" a világ egyik legbefolyásosabb gazdasági folyóirata. Időszakonként összeállítja és közzéteszi a legjelentősebb transznacionális vállalkozások listáját. E listán

szereplő vállalkozások világgazdaságra gyakorolt hatása meghatározó jellegű, nem csak a tevékenységének ágazatában, hanem globálisan is.

A "Fortune 1000"-es részvénytársaság csoportot vezetőik 79 % egy, 14 %-uk kettő és 7%-uk három vagy több igazgató tanács tagja. Amennyiben az egymás közötti hálózati távolság 5 lépés, akkor egy erős gazdasági, hatalmi centrum képe rajzolódik ki.

Ha azt is megvizsgáljuk, hogy ennek a hálózati csoportot irányító szűk elitnek legbefolyásosabb tagja 10 igazgató tanácsban vesz részt és 106 olyan igazgatósági taggal tart rendszeres kapcsolatot, akik valamelyik ehhez a csoporthoz tartozó másik vállalt igazgatósági tagjai, akkor ez a személy a "csomópont" a hálózatban.

A válság kitörését követően kutatások folytak arról, hogy a vélelmezett hatalmi hálózat igazolható-e a transznacionális társaságok esetében is. Azt vizsgálták, hogy létezik-e olyan társaságokat és bankokat tömörítő viszonylag kis csoport, amelyik aránytalanul nagy befolyást képes gyakorolni a világgazdaságban bekövetkező eseményekre. A hálózatelméleti kutatások eredményeit felhasználva folytatták a kutatást a globális folyamatok kibozására.

A vizsgálat 43,000 nemzetközi transznacionális vállalkozás kapcsolati hálóját vizsgálta meg, és ez a vizsgálat nem cáfolta meg a kapcsolatok létezését. A gazdasági, hatalmi hálózat azonosításra került, rávilágított a transznacionális társaságok hálózatára, valamint a köztük levő tulajdonosi kapcsolatokra is. A kutatás során figyelembevételre kerültek a részvényhálózatokon keresztül tulajdonosi viszonyok, az egyes társaságok működő tőkéjének jellemzői, valamint a gazdasági erejüket jellemző mutatók is vizsgálat alá kerültek.

A kutatásból kiderült, hogy létezik egy mag, amely 1318 társaságból áll és ezeknél a tulajdonosi viszonyok összefonódása is tetten érhető. Ezen cégek mindegyike kettő, vagy több átlagosan 20 másik céghez kapcsolódik, az összes e körben működő globális tőke 20%-a felett gyakorolnak ellenőrzést. A cégcsoport mag részvényei együttesen a világgazdaságban levő értékpapírt forgalmazó és termelő vállalkozásainak jelentős többségét birtokolja, ami a globalizált tőke 60%-át testesíti meg.

A további elemzés arra vezetett, hogy az egymással összefonódó, tulajdoni viszonyban levő vállalkozások közül 147 olyan cég létezik, amely a céghálózat 40%-a feletti ellenőrzést gyakorolja. Többségük pénzügyintézet. Olyanokat találunk közöttük, mint a Barclay Bank, JPMorgan, AXA, ING, Goldman Sachs. A közzétett 50 legnagyobb transznacionális vállalkozás között 2007-ben a listán a 34. volt a LEHMAN BROTHERS.(2)

A globális gazdaság itt áll előttünk, gyakran nem is tudunk róla, vagy nem ismerjük fel.

A globalizált számviteli nyilvántartás és könyvvizsgálat

A globalizáció természetesen megköveteli azt, hogy a gazdasági események nyilvántartásával kapcsolatos rendszerek is globalizálódjanak. Ez pedig, megköveteli az egységesítést minden szférájában a gazdaságnak és a társadalomnak.

Felmerül a kérdés a válságok mélyreható hatásával kapcsolatban, hogy van-e jelentősége, hatása annak, hogy a számviteli elszámolási rendszerek is globalizálttá váltak?

Érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy vajon milyen hatással bírnak az egyes nemzetközileg alkalmazott számviteli rendszerek a válságra, annak terjedési ütemére, vagy mélységére?

Az alkalmazott számviteli beszámolási kereteknek megfelelő bemutatások a beszámolóban mennyiben odázzák el, vagy éppen gyorsítsák, elsősorban a nemzetközi vállalkozások csődjét kiterjedt válságokat okozva, magukkal rántva a gazdasági hálózat más vállalkozásait is?

Az alkalmazott beszámolóban foglaltak mennyire teszik lehetővé azt, hogy a közember megértse, vagy éppen ne értse meg a benne foglaltakat?

A bemutatás alapjául szolgáló becslések közgazdasági megalapozottságába vetett bizalomra mennyire szolgál rá annak készítője, vagy éppen a könyvvizsgáló, aki azt auditálja?

Különösen fontos szerepet kap a beszámolóval kapcsolatban az alkalmazott becslésekkel összefüggő könyvvizsgálói álláspont kialakításának kockázata, amely során a jövőbeni hatások mérlegelése az egyik legfontosabb szempont.

A globalizálódott verseny és érdekérvényesítés

A gazdasági versenyben - a gazdasági válság nemzetközivé válása után még inkább, mint előtte - az egymással versengő vállalkozások érdekeinek érvényesítő képessége a globálisan is és lokálisan is az elfoglalt helyük, gazdasági súlyuk szerint meghatározott.

Ezen vállalkozások közül azok lesznek verseny előnyben, akik felismerik és érvényesíteni tudják érdekeiket. E mellett olyan nagyságukból származó gazdasági előnyöket realizálhatnak, amelyekkel versenytársaik nem rendelkezhetnek.

A válság derült égből villámcsapásként érte a társadalmakat és a gazdaságot egyaránt. A gazdasági káosz mellett azonban, meg kell vizsgálni milyen változásoknak kell bekövetkezni a válság után, a mi szakmánkban is.

A könyvvizsgálók munkáját, szolgáltatását meghatározó szabályok változására vonatkozóan azt tapasztaljuk, hogy a partnerekkel szembeni szkepticizmus fokozása erős elvárásként fogalmazódik meg minden standardban. Ez azt jelenti, hogy a minden olyan gazdasági

eseményt, amelyet kockázatosnak minősítünk, fokozott kritikával kell megvizsgálunk. Sőt magát a partnerünket is górcső alá kell vennünk vizsgálva magatartását, működését, megismerhető kapcsolatait is minősítenünk kell a kockázatok mérlegelésével.

Az információk jelentős részét képezik a verbális információk. A könyvvizsgálat során a vállalkozás tulajdonosaival, vezetéséért és irányításáért felelősökkel, a vállalkozás munkatársaival folytatott beszélgetésekből levont következtetések jelentős források. A kételkedés és az azt eloszlató információkból levonható következtetések, a vállalkozást vezető szándékainak megismerése lehet az az eljárás, amely jól alkalmazható.

A válság tanulságai közé tartozik az is, hogy az egyes gazdasági szervezetek a mikroszférában hordozhatnak olyan gazdasági kockázatokat, amelyeket először fel kell ismernünk, aztán meg kell becsülnünk a kockázat súlyát, nagyságát és kezelniük kell azokat. Sőt, fel kell tárnunk még a jogszabályoknak történő meg nem felelésből eredő kockázatokat is, amelyeket a vállalkozás folytatásának érvényesítése szempontjából minősítenünk is kell.

A válságot követően bevezetett új és felülvizsgált korábbi standardok azt célozták, hogy a lefolytatott eljárásokkal a könyvvizsgáló meggyőződjön arról, hogy a vállalkozás a piaci viszonyoknak megfelelő, a jogszabályi előírásokkal egyező magatartást tanúsít és tevékenységét ezeknek megfelelően folytatja. A jogszabályi megfelelés nem csak a jelen, vizsgált körülmények között értelmezhető a könyvvizsgálat során, hanem a jövőbeni állapotokra vonatkozóan is. A könyvvizsgálat során az ezzel kapcsolatos vizsgálatok elvégzése is elősegíti a megalapozott könyvvizsgálói vélemény kialakítását, valamint a jövőre vonatkozó könyvvizsgálati kockázatok csökkentését is.

E kockázatok másik körébe tartozik például a könyvelési szolgáltatás kockázatának megítélése, mert ez a beszámolóban szereplő közlések, közzétételek tekintetében meghatározó.

Könyvelési szolgáltatásra vonatkozó vizsgálat során a minőségi szolgáltatás megítélése kap hangsúlyt. A szakmai hozzáértés meghatározó volta minden vitán felül áll. A korszerű ismeretek, a számítástechnikai módszerek alkalmazása, az adatállományok mozgatásának kockázatai befolyásolják a szolgáltatás minőségét.

A könyvvizsgálati munka is megköveteli a számítástechnikai, modern ellenőrzés eszközeinek alkalmazását azzal, hogy digitális adatok állnak rendelkezésre, alkalmazhatókká válnak a gyors mintavételezési eljárások és azok hatékonyan el is végezhetőek. A digitalizáció terjedése miatt az adatok gyorsan, nagy tömegben kerülhetnek összehasonlíthatóvá.

A számítástechnika alkalmazásnak kényszere, követelménye modernizálta a könyvvizsgálatot, a ceruza – papír - radír technológia helyébe az adatok feldolgozásának, elemzésének modern eszközrendszere alkalmazható.

E mellett az elektronikusan rendelkezésre álló bizonylatok tömegének kezelése lehetővé teszi, hogy a bizonylat keletkezése és feldolgozása térben és időben elváljon egymástól még akkor is, ha a két esemény között viszonylag rövid idő telik el.

A globalizálódó világgazdaságban a kapcsolatok, a hálózati kockázatok megjelenése és a hálózati alkalmazás elterjedése meghatározó befolyással bírhat az értékítéletünk

megalkotásának folyamatára. Ezért ismernünk szükséges ezeket a hálózati és globalizációs hatásokat, mérlegelnünk kell a függelmi viszonyokat, amelyek nem minden esetben jelennek meg tulajdoni viszonyok alapján álló döntésekben, vagy a közvetlen befolyásolás során.

A hálózati kapcsolatok megjelenítése, a tulajdoni viszonyok, a befolyásolási utak felvázolása segítséget nyújt a keletkező információk megértésében, elemzésében. Az egyes felvázolt kapcsolatok megmutatják a döntések meghozatalával kapcsolatos működési modelleket. A gazdasági események ilyen jellegű összefüggéseinek feltárása, befolyásolja a könyvvizsgálati információk értelmezését.

Néhány következtetés- meggondolás

A változás és leginkább a változtatás követelménye, illetve az ennek való megfelelés kényszere és a kihívása az a hajtóerő, amely a szakmai színvonalat emeli a könyvvizsgáló társadalomban. A hálózatosodás jelenthet előrelépést e területen is és nyújthat szakmai biztonságot, de kockázatokkal is járhat.

A válság és következményei – függetlenül attól, hogy globális válságról beszélünk-e, vagy lokális hatásokat említünk – gazdasági hatásaiban megújítást szolgálóak, mert eltünteti azokat a szereplőket, akik a verseny piacon nem képesek a reálszférában megújítani tevékenységüket.

Természetesen a folyamatok előjelei megjelennek a számviteli nyilvántartásokban már válság előtti működésben, mert a reálfolyamatoknak a könyvekben is tükröződniük kell. Ha ez nem történik meg nem valós a beszámoló, a közzététel.

A kutatások ráirányították a figyelmet arra, hogy a válságok kialakulásában olyan lelki tényezők is szerepet játszanak, amelyekről nem sok szó esik a gazdaság válság előtti, felszálló ágában.

A válság kialakulásában jelentős befolyással bírnak azok a tényezők is, amelyek látszólag nem függenek össze közvetlenül a reálgazdasági folyamatokkal. Ezek a lelki tényezők a bizalom elvesztése, a méltányosság, a korrupció és rosszhiszeműség, a monetáris illúzió és a történetek továbbadása. E folyamatok hatásait G. Akerlof–R. Shiller elemezték az *Animal Spirits* című munkájukban (4). Rávilágítottak arra, hogy ezek a tényezők, olyan hatással bírnak a gazdaságra, amelyekkel eddig nem számoltunk.

Már Marx "A Tőke"-ből idézett szakaszában megfogalmazta és megemlíti, hogy „...az újratermelési folyamat folytonosságába vetett bizalom megrendül” és ez vezet el a reálfolyamatok finanszírozásának megakadásához. A bizalom elvesztése viszont multiplikátor hatással rendelkezik, ugyan úgy, mint a gazdasági válságból való kilábalás esetében a beruházásokat előre lendítő hatásainál történik - ahogy azt Keynestől tudjuk - csak ebben az esetben éppen ellenkezőleg hat.

Szükség van arra is, hogy a vállalkozók, a gazdasági szereplők, a társadalom tagjai halljanak arról, hogy a kapitalizmusban vannak válságok, a könyvvizsgálóknak számolni kell azzal, hogy a válság jelei a vállalkozások szintjén, a mikroszférában már a válságot megelőzően, korábban is felfedezhetőek.

Ismerni kell mindenkinek - az irányításban résztvevőknek különösen-, hogy gazdasági irányítási döntéseiknek a reálgazdaságban milyen hatással vannak, e hatásokra a reálszféra várhatóan hogyan reagál, és a gazdasági környezet olyan alakításának szükséges teret engedni, amely egyensúly felé viszi a gazdaságot társadalmi jóléttel eredményezve.

A vállalkozás nyelve a számvitel. Ezen üzleti nyelv felhasználásával történik az információcseréje, a gazdasági információk áramlása a tulajdonosok, az irányításért felelősök és a gazdasági eseményeket regisztrálók között. A számviteli nyilvántartások alapján születnek döntések, ítélik meg, hogy a vállalkozásban jól mennek-e a gazdasági ügyek.

Következtetéseket vonnak le ezekből a rendelkezésre álló információkból a könyvvizsgálók is. A számviteli nyilvántartások szolgálnak alapul az adózás teljesítéséhez is. A számviteli nyilvántartásokból készült beszámolóknak levő információk határozzák meg a részvényárfolyamok alakulását, minősítik a hitelnyújtókat és hitelfelvevőket finanszírozási szempontból, mozgatják a tőkét ágazatok, és vállalkozások között.

A beszámolók alapján tájékozódnak a partnerek egymás gazdasági biztonságát illetően, mérlegelik a partnereik gazdasági megbízhatóságát.

A könyvviteli nyilvántartásokban szereplő információkon alapul az a monetáris illúzió, amely azt sugallhatja, hogy a vállalkozásban minden rendben van. A könyvvizsgálónak át kell látnia a pénzügyi bemutatások "fátylán" a vállalkozás valós megítélése érdekében.

A méltányosság teremti meg az üzleti kapcsolatot a partnerek között. A gazdaság és a társadalom nem működhet méltányosság érvényesítése nélkül. Sok gazdasági döntés magyarázható meg a méltányos vállalkozói magatartás figyelembevételével. A partneri viszonyok alakulásának is egyik meghatározó eleme a méltányosság. A kiépülő gazdasági hálózatok működésének nemegyszer meghatározó erejévé válik.

A méltányosság a kapcsolatokban megteremti azt a motivációt, amely tekintetbe veszi azt, hogy partneri együttműködésről, az egymás közötti magatartásról mit gondolnak az érintettek. Ez az egyik meghatározója a könyvvizsgáló és partnerei- beleértve más könyvvizsgálót is - közötti viszonyoknak.

A válság rámutat arra, hogy a kapitalizmus túltermelési válságának eredményeként nem azt a terméket állítják elő és olyan mennyiségben, olyan áron, amire a fogyasztóknak igazán szükségük van. A termelési folyamatban olyat állítanak elő, amelyről azt gondolják, hogy a fogyasztóknak szükségük van és hajlandók megvenni azon az áron, amit a termelő gondolt. A válság pillanatában derül ki és válik nyilvánvalóvá, hogy az elgondolás nem volt helyes.

A társadalmat érintő visszasságok közül a korrupció története már az ókori birodalmak óta mérgezi a kapcsolatokat.

A gazdaságot érintő korrupciós botrányok rendkívül összetettek, de együtt járnak a legalapvetőbb számviteli elvek megsértésével. Komplikáltak, mert a résztvevők megpróbálják bonyolult struktúrákkal elfedni a tényeket, más színben feltüntetni őket és eltitkolni a számviteli elvek megsértését. Ilyen esetekben a beszámolóban történő szabályok szerinti bemutatás csődhelyzetet jelentene, amely a partneri viszonyok megromlásával, a piac elvesztésével járt volna.

A történelemben megtörtént eseményekkel kapcsolatos információk átadása következő nemzedéknek a generációkon átívelő tanulás, okulás módszertanának alkalmazása. Az átadott tudás a korábbi nemzedék lényeglátásán, a fő áramlatokkal kapcsolatos események átadásán alapul. Így van ez a gazdaság eseményeit illetően is. A gazdasági válsággal kapcsolatos események továbbadása lehetővé teszi a későbbi generációk tudásának gyarapítását azzal, hogy nem szükségszerű hasonló helyzetek átélése.

A könyvvizsgálati tapasztalatok is hasonlóan működnek, különösen akkor, ha a válságos helyzetek elkerülésével kapcsolatos szakmai tapasztalatok kerülnek átadásra. Az új korszakok kezdetét megelőző időszakra vonatkozó eseményekkel kapcsolatos történetek jelentősége emelhető ki, mert múlt hatásainak mérlegelése döntően befolyásolja a közvetlen következő cselekedeteket, de a távolabbi jövőre vonatkozóan is érvényes lehet.

A könyvvizsgáló legyen őrkutya, kapuőr

A könyvvizsgálóval szembeni közbizalom azon alapul, hogy az általa elvégzett munka a hazai és nemzetközi előírásoknak megfelelően kerül végrehajtásra. Az ókorban Róma védelméhez felhasználták a libákat, amelyek riasztották a várost őrzőket, amikor az ellen megjelent a kapuknál.

Azt várja a társadalom a könyvvizsgálótól, hogy legyen őre a gazdasági folyamatok jogszerűségének, korrektségének, a piaci szereplők magatartását tevékenységével is befolyásolja, őrködjön afelett, hogy a közzétett beszámolók valós és megbízható képet mutassanak.

Tudomásul kell vennie minden szereplőnek, hogy a könyvvizsgáló lehetőségei korlátozottabbak a csalásokkal, hamisításokkal szemben, mint tulajdonosoké, vagy a menedzsmenté és irányításért felelősöké, akiknek olyan eszközök állnak rendelkezésükre, amelyekkel külső szereplőként a könyvvizsgálók nem rendelkeznek és nem is rendelkezhetnek.

A társaság beszámolójáról kialakított kép, a megfogalmazott audit az olvasóban a közbizalmat kell, hogy növelje, vagy az óvatosságra kell, hogy felhívja a figyelmét. A könyvvizsgálónak mérlegelnie kell a rendelkezésre álló információkat, adatokat, a beszámolókból levont következtetéseket.

Először a vállalkozások szintjén válnak érzékelhetővé a válság jelei. Már akkor, amikor még a nemzetgazdasági szinten még nem tapasztalhatók túlzott a feszültségek. Ezeket a jeleket a

könyvvizsgálóknak fel kell fedezniük, és mérlegelniük kell a vállalkozás folytatásának érvényesülésével kapcsolatos jövőbeni ítéletük megfogalmazásakor.

A könyvvizsgálóval szemben társadalmi elvárás, hogy kapuőr legyen. A kapuőr a kockázatokat mérlegeli, mert a kockázatok alacsony szintje magasabb bizonyosságot eredményez.

A válságok után a közbizalom megteremtésének újra fogalmazott igénye jelent meg. A létrejött új gazdasági rend részét képezik azok a vállalkozások is, amelyek nem tartoznak könyvvizsgálat alá. Ezen vállalkozások beszámolóival kapcsolatosan a valós és megbízható kép bemutatásnak követelménye ugyanúgy megfogalmazódik, mint a könyvvizsgált cégek esetében. E vállalkozásoknál is a tulajdonos, a menedzsment felelőssége az elsődleges, de a könyvviteli szolgáltató szakmai felelősségétől, kompetenciájától sem lehet eltekinteni.

A magyar számviteli törvény tartalmazza azokat a számviteli elveket, amelyeknek történő megfelelést mérceként kell kezelni.

Emellett nem tekinthetünk el attól sem, hogy a vállalkozói magatartás alapkövetelményeivé közé be kell épülnie a számviteli kultúrának, még akkor is, ha a vállalkozási tevékenység szakmaisága nem kerülhető meg, hiszen ettől lesz a vállalkozás - vállalkozás.

2018.október 15.

XI. Számviteli Konferencia-Pécs

Felhasznált források, irodalom

1. <https://sg.hu/cikkek/tudomany/85301/felfedtek-a-vilagot-uralo-tokehalozatot>
2. [www.idokjelei.hu/2012/02/adrian-salbuch-i-a-keszulo-vilagkormany/\(2012.03.16\)](http://www.idokjelei.hu/2012/02/adrian-salbuch-i-a-keszulo-vilagkormany/(2012.03.16))
3. Barabási Albert- László: Behálózva Helikon 2011.
4. G.Akerlof-R.Shiller: Animal Spirits, avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és globális kapitalizmusban Corvina 2011.
5. Válságos idők tegnap és ma Pénz , gazdaság és politika a 19-21 . Században Pannónia könyvek 2008.
6. Kornai János : Gondolatok a kapitalizmusról Akadémiai kiadó 2011.
7. Karl Marx: A tőke Harmadik kötet Kossuth 1978.